

אינטערוויו מיט אלי וויזעל
שרייבער, נאָבעל-פּרייז פֿאַר שלום 1986
דעם 20טן מאי 2012
SBS Radio – Yiddish (Melbourne)

שלום-עליכם, אלי וויזעל !

Sholem-Aleykhem, Elie Wiesel !

עליכם-שלום, מאַקס.

Aleykhem-Sholem, Max.

וואָס זענען אייערע אַקטיוויטעטן היינט, אלי ?

Quelles sont vos activités en ce moment, Elie ?

What are your activities now, Elie ?

נו, מיין אַקטיוויטעט איז זייער פשוט אומאויפֿהערלעך לערנען. איך בין אַ גוטער לערנער, אַ גוטער תלמיד. איך לערן יעדן טאָג. איך בין נישט בלויז אַ לערער, אויך אַ לערנער. דאָס הייסט אַ לערער איז דאָס, וואָס ער לערנט. און איך בין אַ פּראָפֿעסאָר אין אוניווערסיטעט, אין באָסטאָן אוניווערסיטעט און אין אַ פּאַר אַנדערע, אָבער געוויינלעך אין באָסטאָן. און איך פרוביר פשוט עפעס אויפֿצוטאָן מיט מיין לערנען, מיט מיין אַרבעט.

Eh bien, mon activité, c'est tout simplement d'étudier sans cesse. Je suis un bon étudiant, un bon élève. J'étudie tous les jours. Je ne suis pas seulement un enseignant, mais aussi un étudiant... En fait, un enseignant est ce qu'il étudie. Et je suis professeur d'université, à l'Université de Boston et dans quelques autres, mais le plus souvent à Boston. Et je m'efforce tout simplement de réaliser quelque chose avec mon étude, avec mon travail.

Well, my activity is very simply to relentlessly study. I'm a good student, a good pupil. I learn every day. I'm not just a teacher, I'm also a student. In fact, a teacher is what he learns. And I'm a professor at Boston University, and also in a few others, but mainly in Boston, and I try to do something out of my study, of my work.

און וואָס לערנט איר יעדן טאָג ? תורה ?

Et qu'est-ce que vous étudiez chaque jour ? La Thora ?

And what do you study every day ? Thora ?

יא, געוויס, איך לערן זיך גמרא. איך בין געבליבן א ישיבה-בחור. און איך לערן יעדן טאג.
Oui, bien sûr, j'étudie le Talmud. Je suis resté un étudiant de yéchiva. Et j'étudie tous les jours.
Yes, of course, I study Talmud. I've remained a yeshiva-fellow. And I study every day.

אליין, אדער מיט אנדערע מענטשן ?

Seul, ou avec d'autres personnes ?

Alone, or with other people ?

אמאל האב איך געהאט א גרויסן, גרויסן געוויסן פראפעסאר, שאול ליבערמאן ז"ל. ער איז געווען דער גרעסטער תלמודיסט אין דער וועלט. ביי 70 יאר בין איך געווען זיין תלמיד און פריינד. היינט בלויז איך, אליין, פשוט אליין.

Autrefois, j'ai eu un grand, très grand et renommé professeur : Shaoul Lieberman, de mémoire bénie. Il était le plus grand talmudiste au monde. Il avait déjà 70 ans et je fus son élève et son ami. Aujourd'hui, j'étudie seul, tout seul, tout simplement.

Well, in the past, I had a certain great, great and renowned teacher : Saul Lieberman, may his memory be a blessing. He was the brightest Talmudist in the world. He was 70 even then, and I was his pupil and friend. Now, I study alone, all alone, very simply.

און ווי אזוי האט איר געקענט אייער לערער ?

Et comment avez-vous rencontré votre maître ?

And how did you meet your teacher?

אין ניו-יאָרק. ער איז געווען דא, אין טעאלאָגישן סעמינאַר, ווי אַ פראָפעסאר. מיר האָבן זיך באַגעגנט דאָרט, ווען איך בין צוריקגעקומען פֿון רוסלאַנד, פֿון מיין ערשטן באַזוך, וואָס איז אַפֿשר געווען אין 1965. איך האָב דאָרטן זיך געטראָפֿן מיט אַ גרופּע מענטשן, אינטעלעקטואַלן, אפילו אין מאַסקווע, אפילו דאָמאָלס, אין אַ שול, האָב איך געפֿונען אַ פּאָר יידן, אַ צענדליק יידן, וואָס האָבן געלערנט גמרא, אין קאָמוניסטישן רוסלאַנד !.. און ער איז געווען דער גרעסטער תלמודיסט. איך האָב געוואָלט מיט אים גיין אין פרטים. האָט ער געזאָגט – לאָמיר גיין אין פרטים. האָט ער מיך שוין איינגעלאָדן צו זיך אַהיים, צו זיין אָפּיס, זיין ביורא, און ווייטער אַרום האָבן מיר זיך נישט פֿאַרלאָזט, ממש ביז דעם לעצטן טאָג פֿון זיין לעבן...

A New York. Il était ici, au sein du Séminaire théologique juif, en tant que professeur. Nous nous y sommes rencontrés, quand je suis rentré de Moscou, après ma première visite, en 1965 je crois. Là-bas, j'avais rencontré un groupe de gens, des intellectuels, à Moscou même, à cette époque même ; dans une synagogue, j'ai trouvé quelques personnes, une dizaine, des intellectuels qui étudiaient le Talmud, dans la Russie communiste ! Et lui, il était le plus grand talmudiste et j'ai voulu étudier avec lui le Talmud en détail ; il m'a dit : « Alors, étudions en détail ! » Il m'a invité chez lui, dans son bureau, et à partir de ce moment nous ne nous sommes plus quittés, jusqu'au dernier jour de sa vie.

It was in New York. He was here, in the Jewish theological seminary. We met there, after I came back from my first visit to Russia, I think it was in 1965. There, I met a few Jews, a dozen of persons, intellectuals, in a synagogue, who were studying the Talmud, in communist Russia. And he was the brightest Talmudist in the world, so I wanted to study the Talmud with him in details. He told me : « let's study in details ! » He invited me to his place, in his office, and from then on we never left each other, till the very last day of his life.

און וואָס לערנט אײַך די תורה יעדן טאָג ? וואָס למשל האָט איר געלערנט נעכטן ?

Et que vous apprend la Thora chaque jour ? Par exemple, qu'avez-vous étudié hier ?

And what do Thora teach you every day ? What did you learn yesterday, for instance ?

נעכטן האָב איך געלערנט פשוט פֿון דער גמרא וועגן שבת... איך גיי נאָך סוגיות, ד.ה. די טעמעס. וואָס מען טוט און וואָס מען דאַרף טון שבת. שבת בײַ מיר איז נישט בלויז אַ פראָגראַם. ס'איז אַ פראָגראַם פֿאַר דער נשמה... דאָס האָט נישט צו טאָן פֿמעט מיט קיין רעליגיע... און אויך אַזעלכע זאַכן.

נאָר לערנען מעג מען. איך לערן דאָס פשוט צו פֿאַרשטיין ווי אונדזערע עלטערן, מיט 2000 יאָר צוריק, וואָס זענען געווען... אין ירושלים, זיי האָבן דאָמוס שוין געשריבן פֿאַר אונדזער דור. און אונדזער דור איז דאָך דורשטיק, מעג מען הערן זיין שטים. וואָס מעג ער ? וואָס מיינט ער ?

Hier, j'ai étudié la question du Shabbat dans le Talmud. Je suis les « sougiyoth », les questions talmudiques : ce qu'on fait, ce qu'on doit faire, à Shabbath. Shabbath, pour moi, n'est pas seulement un programme pour la journée. C'est un programme pour l'âme. Cela n'a presque rien à voir avec la religion, mais étudier, on peut. Et j'étudie tout simplement pour comprendre comment nos parents, il y a deux mille ans, quand ils étaient à Jérusalem, avaient alors déjà écrit pour notre génération. Et notre génération a soif, on doit écouter sa voix. Que veut-elle ? Que pense-t-elle ?

Yesterday, I learnt from the Gemora about Shabbath. I follow the Suggiyoth, which mean the themes. What is to be done and what can be done at Shabbath. Shabbath is not just a programme for me, it's a programme for the soul. It has almost nothing to do with a religion, or something akin. Yet, you always can learn. And I learn these things just to understand how our forefathers, some 2000 years ago, who were in Jerusalem, what they had already written for our generation. And our generation is still thirsty, may its voice be heard ! What does it want ? What is its mind ?

און וואָס לערנט איר אין דער אוניווערסיטעט ? וואָס זענען די לעקציעס ?

Et qu'enseigniez-vous à l'université ? Quels cours donnez-vous ?

And what do you teach at the university ? What are your courses dealing with ?

איך בין אַ פראָפֿעסאָר פֿון פֿילאָזאָפֿיע, זייער פשוט. אָבער איך האָב אַ כלל : קיינמאָל נישט איבערצוזורן אַ קורס. איז יעדעס יאָר, לערנען מיר עפעס אַנדערש.

Je suis professeur de philosophie, tout simplement. Mais j'ai un principe : ne jamais répéter un cours ; ainsi, chaque année, nous étudions autre chose.

I am just a professor of philosophy. But I have a certain principe : never repeat a teaching. Thus, every year, we have a different study.

און למשל דאָס יאָר, וואָס לערנט איר די תלמידים ?

Et cette année, par exemple, qu'enseignez-vous aux étudiants ?

And this year, for instance, what do you teach to your students ?

איך האָב נישט געלערנט דאָס יאָר, ווייל איך בין געוואָרן זייער קראַנק מיט אַ יאָר צוריק.

Je n'ai pas enseigné cette année, car je suis tombé gravement malade l'année dernière.

This year, I didn't teach, for I got very sick last year.

יאָ, איך האָב געזען אייער בוך וועגן דער קראַנקהייט.

Oui, j'ai vu votre livre sur la maladie.

Yes, I saw your book about your disease.

אַזוי בין איך געוועזן זייער קראַנק, אָבער מיט אַ יאָר צוריק האָב איך געלערנט וועגן דער פֿילאָזאָפֿיע פֿון זיכרון : צום ביישפּיל וואָס איז דאָס שייכות צווישן פֿילאָזאָפֿיע און געדעכעניש, און זיכרון, אַ גאַנצן סעמעסטער.

Oui, je suis tombé gravement malade, mais l'année d'avant, mon enseignement portait sur la philosophie de la mémoire : par exemple, sur les rapports entre philosophie et mémoire, souvenir, durant tout un semestre.

So, I've been very sick, but the year before, my teaching dealt with philosophy of remembrance : for instance, on what the relation between philosophy and recording, remembrance is, during a whole semester.

און ווער זענען די פֿילאָזאָפֿן וואָס איר האָט אַממניסטן ליב ?

Et quels sont les philosophes qui vous sont le plus chers ?

And who are your beloved philosophers ?

די אַלטע, קודם-כל די אַלטע – די גריכע : סאָקראַטעס אַ. אַ. וו., פּלאַטאָ. אָבער צווישן די מאָדערנע, דער לעצטער וואָס איך האָב ליב געהאַט צו לערנען איז בערגסאָן ... איך האָב ליב בערגסאָן. פֿאַר מיר איז ער געווען אַ יידישער פֿילאָזאָף, נישט בלויז אַ פֿראַנצייזישער פֿילאָזאָף, נאָר אַן אוניווערסאלער פֿילאָזאָף און אויך אַ יידישער. אין זײַן משפּחה זענען געווען חסידישע פֿיגורן. זיכער איז ער געוואָרן באַאיינפֿלוסט פֿון זיי אויך.

Les Anciens. D'abord, les Anciens, les Grecs : Socrate, et les autres, Platon. Mais parmi les Modernes, le dernier que j'aie eu du plaisir à enseigner fut Bergson. J'aime infiniment Bergson. Pour moi, il est un philosophe juif, pas seulement un philosophe français, mais un philosophe universel, et aussi un philosophe juif. Dans sa famille, il y a eu des **personnalités** hassidiques. Il a certainement dû être influencé par elles également.

The Ancients. First of all, the Ancients, the Greeks : Socrates, and the others. Plato. But among the modern philosophers, the last about whom I had pleasure to teach was Bergson. I'm very fond of Bergson. For me, he's a Jewish philosopher, not just a French philosopher, but also a universal philosopher, and also a Jewish philosopher. In his family, he had hassidic personalities, and he was most probably influenced by them too.

אַבער איר מיינט נישט אז בערגסאָן איז געווען אַ ביסל אַסימילירט ?

Mais ne pensez-vous pas que Bergson était un peu assimilé ?

Yet, don't you think that Bergson was a bit assimilated ?

איך גלייב נישט, ניין. איר וויסט, מע קען נישט דערקענען די מענטשן ביז זייער סוף... מען געדענקט אויך די מענטשן צוליב זייער סוף. ווען אין אַקופירטן פֿראַנקרײַך האָט ער געזאָגט אַז ער וויל אויף זײַן קבר, בײַ זײַן אָפֿענעם קבר, עס זאָל זײַן אַ רבי, אויב ס'איז מעגלעך. און אויב נישט, זאָגט ער - אַ גלח. און ער האָט תמיד געהאַט אַ מין דזאַליזם... ער איז נישט אַוועק פֿון ייִדישקײַט.

Non, je ne pense pas. Je ne pense pas qu'on puisse connaître les gens avant leur fin... On se rappelle aussi les gens par leur fin. Ainsi, dans la France occupée, il a exprimé la volonté que sur son tombeau, auprès de son tombeau ouvert, il y ait un rabbin, si possible. Et sinon, a-t-il dit, un prêtre catholique. Il a toujours eu en lui une forme de dualisme. Il n'a jamais quitté le judaïsme.

No, I don't think so. You know, one cannot people out before their end. One remember people also because of their end. And see, in occupied France, he said he wanted that on his grave, on his open grave, there would be a rabbi, if possible. And if not, a Catholic minister. He always had a kind of dualism. He never abandoned Judaism.

און די אנדערע ייִדישע פֿילאָזאָפֿן ווי לעוויןאַס און ראָזענצווייג, וואָס מיינט איר וועגן זיי ?

Et les autres philosophes juifs, comme Levinas et Rosenzweig, que pensez-vous d'eux ?

And what about the other Jewish philosophers, like Levinas or Rosenzweig ? What do you think about them ?

ביידע, איך לערן ביידע. איך גיי צוריק אויך אויף רמב"ם, נאָטירלעך. ער איז געווען דער ערשטער גרעסטער פֿילאָזאָף, נישט נאָר בײַ ייִדן, נאָר אויך אַ פֿילאָזאָף פֿאַר דער גאַנצער וועלט. ער איז געווען אַ גרויסער, ממש אַ רײַז. דער ריזיקער רמב"ם.

Je les enseigne aussi tous deux. Et je remonte à Maïmonide, bien sûr. Il fut le plus grand des philosophes, et pas seulement chez les Juifs ; il est aussi un philosophe pour le monde entier. Il fut grand, un géant – le géant Maïmonide.

I teach about the both of them. I go back to Maimonides, of course. He was the biggest philosopher, and not only among Jews ; he is a philosopher for the whole world. He was great, a real giant – the giant Maimonides.

איר האָט שטודירט פֿילאָזאָפֿיע אין פאַריז, אין סאַרבאַן...

Vous avez étudié la philosophie à Paris, à la Sorbonne...

You learnt philosophy in Paris, at the Sorbonne, right ?

יאָ, יאָ...

Oui.

Yes, I did.

וויפֿל יאָרן האָט איר דאָ שטודירט ?

Combien d'années y avez-vous étudié ?

How many years did you study there ?

אַ 2-3 יאָר...

Deux ou trois ans.

Two or three years.

און ווער זיינען געוועזן אייערע פּראָפֿעסאָרן ?

Et qui furent vos enseignants ?

And who were your professors ?

דער פּראָפֿעסאר איז געווען לואי לאַוועל (Louis Lavelle). איך האָב געהערט זיינע לעקציעס צוזאַמען מיט מיין פֿריינד פֿראַנסואַ וואַל (François Wahl). פֿראַנסואַ וואַל איז דער, וואָס האָט מיר געלערנט פֿראַנצייזיש און די פֿראַנצייזישע ליטעראַטור : ראַסין, מאָליער, קאַרניי, ביי אַ פּאָר יאָר, אין אַ קינדערהיים, ווען איך בין געקומען אין ווערסאי, צו דער אָז"ע קינדערהיים, מ'האָט אים געדונגען בלויז פֿאַר מיר, און מיר האָבן געלערנט דריי מאָל אַ וואָך...

Mon professeur fut Louis Lavelle. Je suivis ses cours avec mon ami François Wahl. François Wahl fut celui avec qui j'ai appris le français et étudié la littérature française : Racine, Molière, Corneille... Plusieurs années durant, dans une maison d'enfants, quand je suis arrivé à Versailles, à

la maison d'enfants de l'OSE. On l'a engagé spécialement pour moi, et nous avons tout de suite étudié ensemble, trois fois par semaine.

My professor was Louis Lavelle. I would listen to his teachings with my friend François Wahl. François Wahl was the one with whom I had learnt French and French literature : Racine, Molière, Corneille... During several years, in a children's home, when I came to Versailles, to the home of OSE. He was hired especially for me, and we immediately start to learn together, three lessons a week.

יעצט איז געשטארבן גאבי כהן-וואָלף, וואָס האָט זיך באַשעפֿטיקט מיט אייך אין דער אָז"ע.

A présent, Gabi Cohen-Wolf nous a quittés, elle qui s'était occupée de vous à l'OSE. Gaby Cohen-Wold has now passed away. She had taken care of you at the OSE home.

זי האָט געהאַט אַ ייִדישע נשמה, אַ פֿלאַמיקע. דאָס הייסט – ווונדערבאַר.

Elle avait une âme juive, elle avait la flamme. Elle était merveilleuse.

She had a Jewish soul, a blazing one. She was wonderful.

ווי אַזוי האָט זי געהאַט אַ פֿאַרבינדונג מיט אייך ? זי זאָגט אין דער אינטערוויו, אַז איר זייט אין אַן אַנדערער וועלט. איר זענט נישט דאָ, אין אָז"ע, אין טאַווערני – איר זענט אַנדערשוו.

Quelle était sa relation avec vous ? Elle dit dans son interview que vous êtes dans un autre monde. Vous n'êtes pas là, à l'OSE, à Taverny – vous êtes ailleurs.

What was her relation with you ? She told in her interview that you are in another world. You're not there, at the OSE home, in Taverny. You're elsewhere.

דאָס איז אמת, אין יענער צייט. עס איז געווען גלייך נאָך דער מלחמה, פֿאַרגעסט ניט. איך בין געווען אַ יתום, פֿון טאָטן און מאַמען, און דער יתום לעבט תמיד אין אַן אַנדערער וועלט. ווען מען ווערט אַ יתום, מען טוישט די וועלטן, און באַזונדערס ווען די וועלט וואָס מיר האָבן פֿאַרלוירן... נאָטירלעך מוז מען בלייבן, ווי אַ פֿלאַם... אינעווייניק, ס'האַט געריסן שטיקער.

C'est vrai, à cette époque [j'étais ailleurs]. C'était juste après la guerre, n'oubliez pas. J'étais devenu orphelin, de père et de mère, et l'orphelin vit toujours dans un autre monde. Quand on devient orphelin, on change de monde, surtout quand on a perdu son monde ... bien sûr, il fallait tenir, comme une flamme, mais à l'intérieur, ça me déchirait...

That's true, by then I was elsewhere indeed. It was just after the war, remember. I had become an orphan, a motherless and fatherless child, and the orphan always lives in another world. When you become an orphan, your world is no longer the same, especially when you have lost your world. Of

course, I had to keep on, like a flame. But inside, it was blasting.

און איר געדענקט אויך יהודית העמענדיגער, וואָס האָט זיך באַשעפֿטיקט מיט אַיך ?

Et vous vous rappelez aussi Judith Hemmendinger, qui s'est occupée de vous ?

And do you also remember Judith Hemmendinger, who also took care of you ?

ביידע. איך געדענק ביידע.

Oui, je me souviens très bien d'elles, de toutes les deux.

Yes, I remember the both of them.

זי האָט אויך געמאַכט אַן אינטערוויו און זי געדענקט אַיך זייער גוט, יהודית. זי האָט געזאָגט אַז איר זענט עפעס שפעציעל, איר לעבט אין אַ וועלט אינעווייניק. איר לעבט אין זיך.

Elle a également accordé une interview et elle se souvient très bien de vous, Judith. Elle dit que vous êtes un peu spécial, que vous vivez à l'intérieur. Vous vivez en vous-même.

She also made an interview and she does remember you very well, Judith. She says that you are a bit special, that you live in the inside. You live inside yourself.

איך גלייב אַז יעדער איינער האָט אַן אינערלעכע וועלט, נאַטירלעך. איר קענט בלויז זען די אַנדערע, די אויסערלעכע. אָבער די אינערלעכע מאַכט דער מענטש וואָס ער איז, ווי די מאַמע וואָס טראָגט דאָס קינד. און אין יענע יאָרן זענען ביי מיר פֿאַרבליבן – איך האָב אַ סך געשריבן וועגן יענע יאָרן : עס זענען - דער אויפֿברויז, דער ערשטער אויפֿברויז, פֿון אַ קינד – וואָס איז נישט קיין קינד, ווייל ער האָט נישט קיין עלטערן – דער מאַמענט ווען אַ קינד פֿאַרלירט די עלטערן, איז ער מער נישט קיין קינד. ער ווערט עפעס אַנדערש.

Je pense que chacun a un monde intérieur, c'est évident. Vous pouvez ne voir que l'autre monde, le monde extérieur. Mais c'est le monde intérieur qui fait d'un homme ce qu'il est, comme la mère porte l'enfant. Et beaucoup de choses me sont restées de ces années-là – j'ai beaucoup écrit sur ces années-là : ce fut le frémissement, le premier frisson, d'un enfant – qui n'était plus un enfant, car il n'avait plus ses parents ; au moment où un enfant perd ses parents, il n'est plus un enfant. Il devient quelque chose d'autre.

I believe that everyone has his own inner world, that's an obvious fact ! I can see just the other world, the outside world. But the inner world is what make a human what he or she is, just as a mother bears the child. And a lot of things have remained in me from these very years – I have written a lot about those years. It was the quiver, the first quivering of a child – who was no more a child, for he had no more parents ; from the moment when a child loses his parents, he is not a

child anymore. He is becoming something else.

**איר מיינט אז ער איז נישט מער קיין קינד, א מענטש וואס האט פארלוירן די עלטערן.
אפשר בלייבט ער נאך א ביסל א קינד ? אן אנדער קינד...**

Vous pensez qu'un homme qui a perdu ses parents n'est plus un enfant. Mais peut-être reste-t-il un peu un enfant ? Un autre enfant...

So you believe that he is no more a child, the human being who lost his parents. Maybe does he still remain a bit of a child ? Another child...

ניין. עפעס בלייבט אין אים, אבער ער קען נישט מער זיין א קינד, פארוואס ? ער מוז זיין זיין אייגענער וועגווייזער.

Non, il reste en lui quelque chose, mais il ne peut plus être un enfant ; pourquoi ? Parce qu'il doit être son propre guide, désormais.

No. There remains something in him, but he cannot be a child any longer. Why ? Because from then on he has to be his own guide...

אבער עס איז נישט די זעלבע זאך אז מע פארלירט די עלטערן אז זיי זענען אלט, און שטארבן אוועק, ווייל זיי זיינען קראנק...

Mais ce n'est pas la même chose de perdre ses parents quand ils sont âgés, et qu'ils meurent de maladie, par exemple...

Yes, yet it is not the same thing to loose one's parents as they are still old and die from disease, for instance.

נאטירלעך.

Bien sûr.

Of course not.

אדער ווען זיי זענען אוועק פון דער וועלט אזוי ווי ס'האט פאסירט מיט אייערע עלטערן.

... ou quand ils disparaissent comme cela s'est passé pour vos parents.

... and when they die as it happened to your parents.

מאקס, מײן טייערער, ס'איז א צייט וואס איז נישטאָ מער. אונדזער דור איז אַן אייגנארטיקער דור. מע קען עס זאָגן אז דאָס וואָס איז געווען אַמאָל, אַמאָל, אַמאָל - איז די זעלבע צייט ווי דאס וואָלט געווען נעכטן... די צייט איז נישט די זעלבע צייט. דער זיכרון איז דער זעלבער זיכרון. דערפֿאַר האָבן מיר זיך געפֿילט גאַנץ אנדערש. די געשיכטע איז געווען

אן אנדערע. קיינמאל האָט די געשיכטע נישט געהאַט אַזאַ דור. אפֿילו נישט נאָכן חורבן פֿון בית-המקדש.

Max, mon cher, c'est un temps qui n'est plus. Notre génération est une génération à part. On peut dire que ce fut il y a longtemps, très longtemps, mais c'est comme si cela s'était passé hier. Notre époque n'est plus la même époque. Mais le souvenir est intact. C'est pourquoi nous nous sentions tellement différents. Notre histoire fut différente. Jamais l'histoire n'avait vu une génération pareille. Pas même après la destruction du Temple.

My dear Max, it is a time which is no more there. Our generation is apart from the others. We can say that it happened a long time ago, but it is just as it would have happened yesterday. Our time nowadays is completely different. Yet, the remembrance is intact. That is why we did feel very different. Our story was completely different. Never had history seen such a generation. Not even after the Temple's destruction.

איר לעבט מיט לעבעדיקע מענטשן, טויטע מענטשן ? אַממייסטנס, זענען די מענטשן וואָס לעבן אין אייך לעבעדיק אָדער טויט ?

Vous vivez avec des vivants ou avec des morts ? Les gens qui vivent en vous sont-ils vivants ou morts, pour la plupart ?

Are you living with living people or with deads ? The people who live in yourself, are they mostly living or dead people ?

ניין. איך לעב נישט מיט די טויטע – איך טאָר נישט, איך פֿיל אַז איך טאָר נישט. נאָר איך לעב מיט די לעבעדיקע, נאָטירלעך.

Non, je ne vis pas avec les morts. Il ne faut pas, je pense qu'il ne le faut pas. Mais je vis avec les vivants, bien sûr.

No, I'm not living with the deads. I shouldn't, I think I should not. But I do live with living people, of course.

אַז מען רעדט ייִדיש זענען די לעבעדיקע דאָ, ניין ?

Et quand on parle yiddish, les vivants sont là, n'est-ce pas ?

And when you speak Yiddish, the living are here, aren't they ?

נישט בלויז די לעבעדיקע פֿון היינט !... איך גלייב, אַז אויך די לעבעדיקע פֿון לייזויקן, פֿון שלום-עליכמען, פֿון י.ל. פרצן, נאָטירלעך !...

Pas seulement les vivants d'aujourd'hui ! Je crois qu'il y a aussi les vivants de chez Leyvick, de chez Sholem-Aleykhem, de chez Peretz, bien sûr !...

Not just the living people of today !... I think that the living people from Leyvick's works, from Sholem-Aleykhem's, from Peretz's are here too, of course !...

אַ גאַנצע געשיכטע...

Toute une Histoire...

The whole of a history...

אַ גאַנצע געשיכטע... איך האָב זייער ליב יידיש...

Toute une histoire, oui. J'aime beaucoup le yiddish...

The whole of a history, that's right. I'm very fond of Yiddish...

איך ווייס! איך ווייס! איבער ערשט בוך האָט איר דאָך געשריבן אויף יידיש : ד' נאַכט.

Je sais, je sais! Vous avez écrit votre premier livre en yiddish : *La nuit*.

I know, I know ! You wrote your first book in Yiddish : Night.

אויף יידיש – און ד' וועלט האָט געשטויגן, האָט עס געהייסן...

Oui, en yiddish, il s'intitulait : *Et le monde se taisait*.

Yes, it was in Yiddish. It was entitled : And the World Remained Silent.

ס'איז נישט געווען אזא קליין בוך ווי ס'איז היינט.

Ce n'était pas alors le livre court qu'il est aujourd'hui.

It was not the short book it is today.

יא, עס זענען געווען מער זייטן.

Oui, il était beaucoup plus long.

Yes, it was much longer.

אָבער פֿאַרוואָס איז עס געוואָרן קורצער ?

Mais pourquoi est-il devenu plus court ?

But why had it become shorter ?

איך גלייב אינעם כוח פֿון צימצום. איך האָב ליב תמצית... צו זיין, אַז וואָס ווייניקער אַלס וואָס רייכער דאָס טעקסט...

Je crois en la force du laconisme. J'aime que l'écriture soit concise. Aussi, plus le texte est court, plus il est riche.

I believe in the force of laconism. I like terse writing. Thus, the terser a text is, the richer.

אָה, איר האָט גענומען וואָס איז וויכטיק פֿונעם בוך, ווען איר האָט עס אַרויסגעגעבן אין אַנדערע שפראַכן ?

Vous avez retiré du livre ce qui était important, quand vous l'avez publié dans d'autres langues ?

So, you cut off the most important things from the books when you had it published in other languages ?

ס'איז נישט בלויז וויכטיק... דער געדאַנק איז אַן אַנדערער. דער תוך, דער תוך איז אַן אַנדערער.

La question n'est même pas celle de « l'importance » de ce que j'ai retiré... C'est la pensée est différente. Le contenu, le contenu lui-même est différent.

That's not so much a matter of « cutting off the most important »... The thought inside is not the same. The content, the content itself is different.

און לאָמיר רעדן אויכעט וועגן אייערע אַקטיוויטעטן. איר האָט אַ פֿונדאַציע, ניין ?

Et parlons à présent aussi de vos activités. Vous avez une fondation, n'est-ce pas ?

And let's now get to your activities. You have a foundation, right ?

איך האָב אַ פֿונדאַציע. מײַן ווייב און איך האָבן געשאַפֿן אַ פֿונדאַציע, נאָכדעם ווי איך האָב באַקומען דעם נאָבעל-פּרייז.

Oui, j'ai une fondation. Mon épouse et moi avons créé une fondation après l'attribution du Prix Nobel.

Yes, I have a foundation. My wife and I created it after I was awarded with the Nobel Prize.

און וואָס טוט איר אין דער פֿונדאַציע ?

Et que faites-vous dans cette fondation ?

And what are you doing within this foundation ?

מיר געבן זיך אָפּ מיט אַ סך זאַכן, און פרובירן צו העלפֿן ישראל קודם-כל. דער צענטער פֿון מײַנע טעטיקייט איז תּמיד ישראל און דאָס ייִדישע פֿאָלק. און דאָן, העלפֿן די אַנדערע וואָס נייטיקן זיך אין הילף... מיר זענען אַן אַדרעס, פֿאַר אַלע קרבנות פֿון אומרעכט, שרייבט מען צו אונדז. ווען מען דאַרף פֿאַרעפֿנטלעכן די אַנאַנסן, איך ווייס, צו העלפֿן דעם און דעם, מיר זענען די אַדרעס... ווען מען וויל אַנקומען צו עמעצן, איך ווייס, אין וואַשינגטאָן, אין פֿאַריז אָדער לאָנדאָן, שרייבט מען אונדז. מיר האבן אַ גרויס אחריות...

Nous nous consacrons à beaucoup d'actions, et nous essayons d'aider Israël en premier lieu. Le

centre de mon activité a toujours été Israël et le peuple juif. Et aussi d'aider les autres, ceux qui ont besoin d'aide. Nous sommes une adresse, pour toutes les victimes de l'injustice. On nous écrit, quand on a besoin de publier des annonces pour aider tel ou tel, nous sommes une adresse. Quand on veut toucher quelqu'un à Washington, à Paris ou à Londres, ou ailleurs, on nous écrit. Nous y donnons une grande responsabilité.

We are taking a lot of actions and first of all we are trying to assist in Israel. The core of my action has always been to assist Israel and the Jewish people. And then also to help other people, those who need help. We are an adress for all victims of injustice. Whoever wants to release announcements to foster help for these or those, we are an adress for him, when one want to get to someone in Washington, in Paris, in London, or elsewhere, one writes to us. We have a deep responsibility.

און וועגן אַינער לעצט בוך, איר האָט געשריבן וועגן אַינער קראַנקהייט, ווי אַזוי מען האָט אייך אָפּערירט פֿון האַרץ. דאָס איז געווען שרעקלעך, ניין ?

A propos de votre dernier livre, vous y évoquiez votre maladie, votre opération à cœur ouvert. Ce fut terrible, n'est-ce pas ?

Regarding your last book, you told there about your disease, your open-heart operation. It was terrible, wasn't it ?

אויב איר האָט געלייענט דאָס בוך, האָט איר געקענט זען אַז ס'איז געווען שרעקלעך. איך בין געווען ממש, כמעט אויף יענער וועלט.

Si vous avez bien lu mon livre, vous avez pu voir que ce fut terrible, oui. Vraiment, je suis presque passé dans l'autre monde.

If you read my book, you could see how terrible it was, yes. I almost passed to the other world.

איר זענט צופֿרידן צו לעבן נאָך אַזאַ קראַנקהייט ?

Etes-vous content de vivre après une telle maladie ?

Are you pleased to live after this disease ?

מען קען זאָגן יאָ און ניין. מען קען זאָגן יאָ, פֿאַרוואָס, נאָך מער... און צווייטנס איך שרייבט נאָך און איך בין מיט מיין משפּחה, מיין זון, מיין ווייב, מיין קינדער, מיין אייניקלעך. איך לעב פֿאַר זיי.

On peut dire oui comme on peut dire non. Oui, après une telle maladie, on pourrait dire, à quoi bon ? Mais ensuite, j'écris toujours et je suis avec ma famille, mon fils, ma femme, mes enfants, mes petits-enfants. Je vis pour eux.

One could say yes as one could say no. One could say : what is there to go on for ? But on the other hand, I keep on writing and I live with my family, my son, my wife, my children, my grandchilder. I live for them.

און וואָס איז אַינער פֿאַרבאנדונג היינט-צו-טאָג מיט יידישקייט, מיט דער ליטעראַטור, מיט די שרייבערס, מיט דער גאַנצער קולטור וואָס עקזיסטירט אויף אַן אַנדער אופן אויף דער וועלט היינט ?

Et quel est votre lien aujourd'hui avec le judaïsme, avec la littérature, les écrivains, avec toute la culture telle qu'elle existe, dans un autre style, dans le monde aujourd'hui ?

And what is your relation nowadays with the Jewish life, with the literature, the writers, with the whole culture as it exists in another way around the world today ?

היינט ווייניק. קודם-כל האָב איך צופֿיל אַרבעט. איך האָב צופֿיל, צופֿיל אחריות. איך גיי נישט אין קלובן, כאָטש עס גייען צו זיי אַלערליי יידישע שרייבערס אָבער איך גיי שוין נישט מער צו זיי... היינט, בין איך געוואָרן באַוווסטזיניק פֿון עלעמענטן וואָס האָבן אַ פֿאַרבאנדונג מיט דער צייט. די צייט גייט פֿאַרבײַ, שנעלער און שנעלער.

Aujourd'hui, j'en ai moins. Tout d'abord, j'ai trop de travail, trop de responsabilités. Je ne fréquente plus les clubs littéraires, même si toutes sortes d'écrivains juifs les fréquentent ; je n'y vais plus. Je suis devenu conscient d'aspects qui ont trait au temps. Le temps passe, de plus en plus vite.

I have less relation today. First of all, I have too much work. I have too much, too much responsibility. I do not attend literary clubs, though they are being attended by Jewish writers of all kinds, but I do not anymore. Now, I have become aware of elements that are related with time. Time goes by, faster and faster.

איר האָט די געלעגנהייט צו לייענען אַביסל אויף יידיש, צי נישט ?

Avez-vous l'occasion de lire un peu en yiddish, ou pas ?

Have you opportunities to read in Yiddish, or not ?

יאָ ווען איך קען, יעדעס מאָל, איך זוך תמיד צו לייענען אויף יידיש, געוויס ! אַלץ וואָס גייט אַרויס, און אויך די יידישע זשורנאַלן.

Oui, à chaque fois que je le peux, je cherche toujours à lire en yiddish, évidemment ! Tout ce qui paraît, et aussi les revues yiddish.

Yes, everytime I have a chance, I'm always looking for reading in Yiddish, of course ! All books that are being published, and also Yiddish reviews.

איר פֿילט אַז איר זענט אַ יידישער שרייבער אויף יידיש אָדער אין אַן אַנדערער שפּראַך ?

Vous vous sentez comme un écrivain juif d'expression yiddish ou bien d'une autre langue ?

Do you consider yourself as a Jewish writer in Yiddish or in another language ?

איך בין אַ שרייבער.

Je suis écrivain.

I am a writer.

איר זענט אַ שרייבער.

Vous êtes écrivain.

You are a writer.

אַ שרייבער...

Ecrivain.

A writer.

אַ שרייבער זוכט אַ שפּראַך, ניין ?

Mais un écrivain recherche une langue, non ?

Yet a writer is looking for a language, isn't he ?

איר ווייסט, מאיר ווייצמאַן, וואָס איז געווען דער גרינדער פֿונעם ווייצמאַן אינסטיטוט, אויפֿן נאָמען פֿון חיים ווייצמאַן, האָט ער אַמאָל געזאָגט צו עגנון : "איך און דו ווייסן דאָך דעם אמת, אַז דו שרייבסט אין יידיש, נאָר עס קומט אַרויס אין העברעיש". אַזוי קען איך זאָגן אַז איך שרייב אין יידיש, נאָר עס קומט אַרויס פֿראַנצייזיש !

Vous savez, Meïr Weitzmann, le fondateur de l'Institut Weitzmann, l'institut Chaim-Weitzmann, a demandé à Agnon : « Tu sais la vérité comme moi : tu écris en yiddish, mais cela paraît en hébreu ! ». Hé bien moi je peux dire que j'écris en yiddish mais que cela a l'air d'être du français.

You know, Meïr Weitzmann, the founder of the Weitzmann Institute, named after Chaim-Weitzmann, once told Agnon : « You know the truth just as I do : you write in Yiddish, but it looks like Hebrew ». And I can say that I'm writing in Yiddish but that's look French.

אַזוי קומט עס אַרויס אין אַן אַנדערער שפּראַך.

Alors, cela prend l'aspect d'une autre langue.

So it is takes on the aspect of another language.

אַן אַנדערער שפּראַך. זי איז נישט מיר קיין פֿרעמדע, די פֿראַנצייזישע שפּראַך...

D'une autre langue. Mais elle ne m'est pas étrangère, la langue française...

The aspect of another language. Though the French language is no alien to me...

אָוודאַני. איר שאַפֿט אַ שפּראַך, אַזוי ווי אַ סך שרײַבערס...

Bien sûr. Vous créez une langue, tout comme beaucoup d'écrivains...

Of course. You are creating a language, just as many other writers do...

אַ שיינעם דאַנק, אלי וויזעל !

Merci beaucoup, Elie Wiesel.

Many thanks, Elie Wiesel.

*